

გრაფი ლუი-ფრანსუა დე ფარიე სოვებეფის მისია აღმოსავლეთის ქვეყნებში 1782-1789 წლებში და მისი ცნობები საქართველოს შესახებ

ირინე ნაჭყებია

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი
გ. წერეთლის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი
irnat@hotmail.com

ფრანგი მოგზაურები საქართველოს შესახებ XVII-XIX საუკუნეებში. საქართველოს შესახებ ვრცელი ცნობები ევროპაში XVII-XVIII საუკუნეებში გამოქვეყნდა, რაც ფრანგი მოგზაურების, ჟან-ბატისტ ტავერნიეს (1605-1689), ჟან შარდენის (1643-1713) და ჟოზეფ პიტონ დე ტურნეფორის (1656-1708) სახელებს უკავშირდება. ჟან-ბატისტ ტავერნიემ, 1631-1668 წლებში ექვსჯერ იმოგზაურა აღმოსავლეთის ქვეყნებში, მათ შორის, 1668 წელს საქართველოში (ტავერნიე 1713: III, 443-453); ჟან შარდენმა 1665-1680 წლებში რამდენჯერმე იმოგზაურა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის ქვეყნებში, მათ შორის, 1672 წელს საქართველოში (შარდენი 1711: I-II); (მგალობლიშვილი, სანიკიძე 2018); ჟოზეფ პიტონ დე ტურნეფორმა აღმოსავლეთში 1701-1702 წლებში იმოგზაურა, მათ შორის, 1701 წლის 21-26 ივნისს საქართველოში (ტურნეფორი 1717: III).

აღნიშნული თხზულებების გარდა, XVIII საუკუნეში გამოცემულ იქნა თხზულებები, რომელთა ავტორები საქართველოს შესახებ სხვისგან მიღებულ ცნობებს გვანჯდიან. ასეთია 1742 წელს გამოცემული ლიონელი მღვდლის, ანდრე დე კლოსტრის თხზულება, რომელიც ნადირ-შაჰის მმართველობას ეძღვნება (კლოსტრი 1742), ხოლო მასში მოცემული ინფორმაცია საქართველოს შესახებ 1735-1736 წლებით არის დათარიღებული. მეტად მნიშვნელოვანია იზმირში საფრანგეთის კონსულის (1747-1753) – შარლ დე პეისონელის (1700-1757) ცნობები XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში ირან-საქართველოს ურთიერთობების, კერძოდ თეიმურაზ II მეორესა და ერეკლე II-ს მმართველობის პერიოდში მიმდინარე მოვლენების შესახებ (პეისონელი 1754). აგრეთვე გასათვალისწინებელია პეისონელის ყირიმში საფრანგეთის კონსულად (1753) ყოფნის პერიოდში მოძიებული ცნობების საფუძველზე შავი ზღვის ვაჭრობის მდგომარეობის აღწერა საფრანგეთის სავაჭრო ინტერესებში (პეისონელი 1787).

საფრანგეთის მეფის, ლუი XVI-ისა და 1773-1787 წლებში საფრანგეთის საგარეო ურთიერთობების სახელმწიფო მდივნის, გრაფი შარლ გრავიე დე ვერჟენის, დავალებით, 1782 წელს ფრანგი ოფიცერი, გრაფი ლუი-ფრანსუა დე ფარიე სოვებეფი (1762-1814) საიდუმლო დიპლომატიური მისიით გაემგზავრა ოსმალეთის იმპერიასა და ირანში. მას ამ სახელმწიფოებისა და ზოგადად რეგიონში არსებული ვითარების შესახებ ინფორმაციის მოპოვება და სპარსეთის ყურეში საფრანგეთის ვაჭრობისთვის ხელსაყრელი პირობების დაზვერვა ევალებოდა (ელო-ბელიე 2007: 82).

XVIII საუკუნის მეორე ნახევარი სამხრეთის მიმართულებით რუსეთის განუწყვეტელი ექსპანსიით გამოირჩეოდა. 1774 წლის ქუჩუქ კაინარჯის ხელშეკრულების თანახმად, ყირიმის სახანო ჯერ რუსეთის ბატონობაში გადავიდა, 1783 წელს კი მას შეუერთდა. 1783 წლის 24 ივლისს (4 აგვისტო) ციხესიმაგრე გეორგიევსკში დადებულ იქნა „სამეგობრო შეთანხმება“ რუსეთსა და გაერთიანებულ ქართლ-კახეთის სამეფოს შორის, რომლის მიხედვით ეს უკანასკნელი რუსეთის მფარველობის ქვეშ გადადიოდა. ეკატერინე II ოსმალეთის პორტასგან შაჰინ გირეისთან¹ დადებული გარიგების დადასტურებასა და ბოსფორში თავისი სავაჭრო ხომალდებისთვის თავისუფალ გავლას მოითხოვდა. ამას გარდა, მას სურდა, რომ სულთანს² უარი ეთქვა საქართველოზე, ყუბანსა და ჩერქეზეთზე ბატონობის პრეტენზიაზე, „რომელთა ხალხები მან ახლახან შეიყვანა თავის მფარველობაში, მათი პროვინციების თავისი სახელმწიფოსთვის მიერთებით“ (ფარიე სოვებეფი 1790: , I, 247).

ოსმალეთის იმპერია ახალი ომისათვის სამზადისს შეუდგა. ომის წინაპირობა რუსეთის მიერ ყირიმის სახანოს ანექსია და 1783 წლის 24 ივლისს ქართლ-კახეთის სამეფოსთან გაფორმებული ტრაქტატი იყო. რუსეთ-თურქეთის 1787-1791 წლების ომში რუსეთის მხარეს ავსტრია ჩაერთო. ოსმალეთს 1768-1774 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომის შედეგად რუსეთის ხელში გადასული მიწების დაბრუნება ჰქონდა განზრახული. 1787-1792 წლების რუსეთ-თურქეთის ომი რუსეთის იმპერიის გამარჯვებითა და 1792 წლის 9 იანვარს (ძვ. სტ. 1791 წ. 29 დეკემბერი) იასის სამშვიდობო ხელშეკრულების დადებით დასრულდა³.

თხზულების წინასიტყვაობაში გრაფი აღნიშნავს, რომ ირანში ალი მურად ხანის მმართველობის დროს, 1784 წლის მაისში ჩავიდა, იქ 1785 წლის შემოდგომამდე დარჩა და წარმოდგენა შეიქმნა კასპიის ზღვისა და საქართველოს მიმართ რუსეთის ინტერესების შესახებ. მისი ცნობით, ევროპის სახელმწიფოებს აწუხებდა რუსეთის წარმატება კავკასიაში: საფრანგეთი თურქეთთან ერთად „ყოველ ზომას ხმარობდა, რომ ჩაეშალა რუსეთის კავშირი ისფაჰანის მფლობელ ალი-მურად ხანთან“ და უკუეგდო რუსეთის გაბატონება ამიერკავკასიაში“ (დუმბაძე 1973გ: 696).

1782-1789 წლებში აღმოსავლეთის ქვეყნებში მოგზაურობის დროს ფრანგი გრაფი აწარმოებდა დღიურს, რომელიც საფრანგეთში დაბრუნებისთანავე, 1790 წელს ორ ტომად გამოსცა პარიზში. ეს თხზულება მდიდარია მრავალმხრივი ინფორმაციით, რაც მის პირად დაკვირვებებს და სხვათაგან მიღებულ ცნობებს ემყარება. ორივე ტომში მოცემულია ფერიე სოვებეფის ცნობები და დაკვირვებები მის მიერ მოვლილი ქვეყნების მოსახლეობის რელიგიის, ადათ-წესების, ვაჭრობის, სოფლის მეურნეობის შესახებ და სხვ. პირველ ტომში ავტორს მოჰყავს ძალიან ზუსტი დეტალები რუსეთ-თურქეთის 1787-1791 და ავსტრია-ოსმალეთის 1787-1791 წლების ომების, ამ სამი იმპერიის არმიის განლაგებისა და მათი ლაშქრობების შედეგების შესახებ. ამავე ტომის XX თავში მოცემული ცნობები რუსეთ-ირანის ურთიერთობების შესახებ, ხოლო ბოლო, XXI თავში, ავტორს მოჰყავს ცნობები საქართველოს, სამეგრელოს, ჩერქეზეთის, ყუბანის, დაღესტნისა და შირვანის შესახებ. მეორე ტომში წარმოდგენილია მრავალფეროვანი ცნობები ეგვიპტის, პალესტინის, საბერძნეთისა და სირიის შესახებ.

გრაფი დე ფერიე სოვებეფის ცნობები საქართველოს შესახებ შემდეგ საკითხებს ეხება: 1. ერეკლე II-ს მმართველობა გეორგიევსკის ტრაქტატის დადების შემდეგ; 2. თბილისის აღწერა; 3. ქართველებისა და მეგრელების დახასიათება. სხვა მოგზაურთაგან განსხვავებით, იგი არაფერს წერს თავისი გადაადგილების შესახებ. ამიტომ სავარაუდოა, რომ საქართველოს შესახებ ზოგიერთი ცნობა მან ტავერნიესა და ტურნეფორის თხზულებებიდან მოიხმო, ხოლო ცნობები ერეკლე II-ს, თბილისის, სოლომონ I-ისა და სამეგრელოს შესახებ ირანსა და ოსმალეთში ყოფნის დროს მიიღო, რადგან მისი ბიოგრაფიიდან არ ჩანს ინფორმაცია საქართველოში მისი მოგზაურობის შესახებ. სხვა მოგზაურთაგან განსხვავებით, ფრანგი დიპლომატი თხზულებაში არაფერს წერს თავისი გადაადგილების შესახებ. სავარაუდოა, რომ ცნობები საქართველოს შესახებ მან ირანში ყოფნის დროს მიიღო, რადგან მისი ბიოგრაფიიდან არ ჩანს საქართველოში მისი მოგზაურობა.

გრაფი ლუი-ფრანსუა დე ფერიე სოვებეფის აღნიშნული თხზულება მაშინვე ითარგმნა ჰოლანდიურ და ინგლისურ ენებზე, 1794 წელს სტოკჰოლმში მისი შემოკლებული შვედური გამოცემა გამოჩნდა.

გრაფი ლუი-ფრანსუა დე ფერიე-სოვებეფის ცნობები საქართველოში მოგზაურობის შესახებ

„თავისი ინტერესებიდან გამომდინარე, იმპერატრიცამ კარგად იცოდა ალიანსის ფასი საქართველოს პრინციტან, რომლის გადაბირება მოახერხა, და დერბენდის ხანთან,⁵ რომელიც რკინისა ანუ კასპიის კარიბჭის სახელწოდებით ცნობილი ხეობის ბატონია; ის [ხეობა] ერთადერთი კავშირია კავკასიონზე და, როგორც ჩანს, შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე მხოლოდ იმისთვის ქმნის გადაულახავ დაბრკოლებას, რომ სპარსეთი და ევფრატის მიმდებარე ქვეყნები ჩრდილოეთის ხალხების შეჭრისგან დაიცვას.

მე სპარსეთში ვიყავი იმ დროს, როცა ეკატერინე II ხელშეკრულების დადების

შესახებ აწარმოებდა მოლაპარაკებას საქართველოს საზღვრების გამგებელ სპარსელ მთავრებთან, რომლებმაც მისგან ძვირფასი საჩუქრები მიიღეს. შემდეგ რუსეთის წარგზავნილი ისფაჰანში ჩავიდა ხელმწიფის გეგმების მიმართ ალი მურად ხანის დადებითად განსაწყობად; ამ პრინციპმა, რომელმაც იარაღით დაიმორჩილა სპარსეთის უდიდესი ნაწილი, სხვები კი აიძულა, რომ პატივი ეცათ მისთვის, ზედმეტი ფიქრის გარეშე გადაწყვიტა თურქების შეშფოთება; ის ძველი საბაბით დაემუქრა ბაღდადს⁶ და შირაზის ხანს ბასრაზე შეტევა უბრძანა; ეს დივერსია ძალიან კარგად იქნა გაგებული იმ დროს, როდესაც ოსმალეთის ჯარები, რომლებსაც საქართველოს საზღვრები უნდა დაეცვათ, სპარსელებთან ბრძოლაში აღმოჩნდებოდნენ.

დიდ სენიორს⁷ სურდა იმ დარტყმის არიდება, რომელიც მის იმპერიას სპარსეთის მხრიდან ემუქრებოდა და ალი მურად ხანს კავშირის დადების თხოვნით მიმართა; მაგრამ ამ მისიაზე პასუხისმგებელი პირი პასუხის ნაცვლად ციხეში ჩასვეს.

რუსეთის აგენტების დაპირებებით გულმოგებული საქართველოს მეფე ახალი შესული იყო იმპერატრიცას მფარველობაში, რომელმაც იმ სუვერენიტეტის ნიშნად, რაც მას თითქოს დაუტოვა, სიმულაკრუმებად⁸ გაუგზავნა გვირგვინი და სკიპტრა, რომლებიც ქართველებმა მღვდლის ქუდად და გურზად მიიჩნიეს; ამასთან [იმპერატრიცამ] კახეთში გაგზავნა ჯარის ნაწილები, რომლებიც არ იყვნენ მეფე ერეკლეს განკარგულებაში და რომელმაც ისინი ყოველგვარი ეჭვის გარეშე მიიღო.

მე რამდენიმე თვის განმავლობაში ვიყავი ისფაჰანში და მთელ სპარსეთში დავინახე სწრაფი ცვლილება რუსეთის საქმეების მიმართ.

როდესაც ალი მურად ხანი მიხვდა, რომ მას არ ეგების რუსებთან თურქების საზიანოდ შეკავშირება, გაათავისუფლა დიდი სენიორის წერილის ჩამომტანი ემისარი, ძვირფასი საჩუქრებით აიძულა ცოტა ხნის წინ განცდილი უხერხულობის დავიწყება და მის უმაღლესობასთან გარკვეული პასუხი დააბარა ახალი გეგმების შესახებ.

იმპერატრიცას პირველ მიმართვაზე საპასუხოდ მან ორი ხანი გაგზავნა პეტერბურგში, მაგრამ საიდუმლო ბრძანებებითა და ოსტატური პოლიტიკით თავი აარიდა წინდაუხედავად მიცემულ დაპირებებს. მას ნაკლებად ადარდებდა ერეკლეს მიერ ახლად მიღებული მფარველობა და იმ ხარკის მისაღებად, რომელიც სამი წლის განმავლობაში არ მიუღია, ჩვეულ ხერხს მიმართა და მას ხალათი გაუგზავნა; ეს არის საზეიმო, ძალიან მდიდრული სამოსი, რომელსაც სპარსეთის ხელმწიფეები თავიანთ ვასალებს პატივისცემის ნიშნად უგზავნიან; საქართველოს მეფე იძულებული გახდა, რომ მიღებული წესის მიხედვით ამ სამოსის სანაცვლოდ გადასახდელ ხარკზე სამჯერ მეტი ღირებულების საჩუქრები გაეგზავნა.

დერბენდის გუბერნატორმა, ბაბა-ფათალი ხანმა, ალი მურად ხანისგან რუსებთან ყოველგვარი კავშირის შეწყვეტის ბრძანება მიიღო. ლეკების მთავარს, ალი-მერდან ხანს კი კახეთის გარნიზონზე თავდასასხმელად თხოვნა არ დასჭირდა, მან ის გაანადგურა ან მონებად აქცია; ხოის აჰმედ ხანმაც ძალიან ცუდად მიიღო იმპერატრიცას მიერ გაგზავნილი რუსი ოფიცრები და თბილისს თავდასხმით დაემუქრა, თუ მეფე ერეკლე დაუყოვნებლივ არ გაისტუმრებდა რუსებს, რომლებიც საძულველნი და საეჭვონი იყვნენ მთელი სპარსეთისთვის.

ასეთ მდგომარეობაში იყო რუსეთის ინტერესები, როდესაც 1785 წელს წავედი ისფაჰანიდან. შემდეგ გავიგე, რომ რუსეთის იმპერატრიცას მოლაპარაკებები უფრო წარმატებული იყო, რადგან თავისი სამოქალაქო ომებით დაკავებული სპარსელები დიდხანს ვერ შეძლებენ საერთო საქმისთვის გაერთიანებას.

ეკატერინე II-თვის, – რომელმაც შორიდან მოამზადა მასა და პორტას შორის გაჩაღებული ომი,⁹ – შავ და კასპიის ზღვებს შორის მდებარე ქვეყნები დღეს ძალიან მნიშვნელოვანია საიმისოდ, რომ არ მიიღოს ყველა ზომა იმ ხალხების მისამხრობად, რომლებთან დაახლოების საშუალება ერთი და იგივე რელიგიაა და რომლებიც, დატანჯულები თავიანთი ამბიციური ბელადების მიერ, საბოლოოდ არ დააყოვნებენ მისი ფაქტობრივი ბატონობის ქვეშ მოქცევას.

საქართველოში, რომელიც ძველად იბერიის სახელით იყო ცნობილი, ჰავაც კარგია და

ნიადაგიც ნაყოფიერია; მისი მაცხოვრებლები ყოველთვის ცნობილი იყვნენ ვაჟკაცობით და აზიაში საუკეთესო მებრძოლედ ითვლებიან;¹⁰ ქართველები თანმიმდევრულად ექვემდებარებოდნენ თურქებს და ხარკს უხდიდნენ სპარსეთის მონარქებს, რომელთა სამსახურში მრავლად იყვნენ; მე დაახლოებით 2000 კაცი ვნახე ალი მურად ხანის ლაშქარში, რომელიც მათ, როგორც მებრძოლეს, დიდად აფასებდა.

ინდოეთის დალაშქვრიდან დაბრუნებულმა ნადირ შაჰმა, რომელიც ევროპაში თამაზ-ყოლი ხანის სახელითაა ცნობილი, პრინც ერეკლეს ისლამზე მოქცევის შემდეგ მისცა საქართველოზე ინვესტიტურა;¹¹ მან იქიდან გადააყენა პრინცი ალექსანდრე,¹² რომლის ოჯახი დიდი ხნის განმავლობაში მეფობდა თბილისში და რომელმაც ამ დამპყრობლის დევნის თავიდან ასაცილებლად რუსეთს შეაფარა თავი.

თურქები დიდი ხნის განმავლობაში იბრძოდნენ ნადირ შაჰთან საქართველოსა და კავკასიის სხვა ქვეყნებზე ბატონობის შესანარჩუნებლად; კასპიის ზღვის მიდამოებში მცხოვრებმა ხალხებმაც იმავე დროს იწვნიეს მისი ძალაუფლების უღელი და თავიანთ ბელადებს მხოლოდ იმის სიკვდილის შემდეგ დაუბრუნდნენ, ვინც თავისი გამარჯვებით აზია შეარყია.

ოთხმოცი წლის ერეკლე დღესაც განაგებს საქართველოსა და კახეთის პროვინციას; მისმა უფროსმა ვაჟმა, დაუდ ხანმა,¹³ რამდენჯერმე გამოავლინა სიმამაცე სხვადასხვა ბრძოლებში ლეკებისა და ყალმუხების წინააღმდეგ, რომლებიც მათ განუწყვეტლივ ესხმიან თავს ახალგაზრდა ქართველი ქალების მოსატაცებლად, რომელთა სილამაზე სპარსეთისა და თურქეთის სერალების სამკაულია.

საქართველოში არ არის კარგად გამაგრებული სამხედრო ადგილები, კავკასია უკეთესად იწარჩუნებს თავის საზღვრებს; ამ მებრძოლი რასის დამარცხება შესაძლებელია, მაგრამ ყოველთვის შეუძლებელი იქნება მისთვის იმ კანონების დაკისრება, რომლებიც შეურაცხყოფენ მის სიამაყეს.

ქართველებს ადვილად ამოსაცნობი ფიზიონომია აქვთ, თითქმის ყველას ლამაზი სახე, სწორი ნაკვთები და კეთილშობილი გარეგნობა აქვს; ისინი გულწრფელები და დიდსულოვნები არიან და თუმცა საკმაოდ რბილი ხასიათი აქვთ, მათი წყენინება საშიშია.

მათი სექტა ბერძნულისა და სომხურის ნაზავია;¹⁴ ისინი არ არიან ცრუმორწმუნეები და არასდროს არავის საყვედურობენ იმის გამო, თუ მათ რელიგიას არ მისდევს.

თბილისი, საქართველოს დედაქალაქი, დიდი, საკმაოდ ცუდად ნაგები ქალაქია, რომელიც მდებარეობს მდინარე მტკვარზე; მასზე ბატონობს ციტადელი, რომელსაც აღარ აქვს დიდი მნიშვნელობა; მისი დიდი კოშკებით ფლანკირებული კედლები დროთა განმავლობაში მოძველდა და ალყას ვეღარ გაუძლებს. იქ არის საკმაოდ ლამაზი მოედანი, რომელზეც ბაზარია; მეფის სასახლე საკმაოდ დიდია, მაგრამ შესანიშნავი ხეხილის ბაღების გარდა იქ არაფერია აღსანიშნავი.

კათოლიკურ მისიას იქ სახლი აქვს, რომელიც ფლორენციელი კაპუცინებს თავშესაფრად ემსახურება;¹⁵ ქალთა რამდენიმე მონასტერი კი იმათი თავშესაფარია, რომელთა უსაფრთხოების დაცვა მშობლებს [გოგონების] ქორწინებამდე სურთ; მონაზვნები იქ არ დებენ სამუდამო აღთქმას და თავიანთ მთელ ცხოვრებას ერთ დღეს არ სწირავენ; მათ აქვთ გარკვეული ადგილი სამღვდელთაში, შეუძლიათ მონათვლა და მირონცხება;¹⁶ კერძო სკოლები განკუთვნილია ბიჭების განათლებისთვის, რომლებიც წერა-კითხვის შესწავლის შემდეგ ჩვეულებრივ ან სამხედრო სამსახურში შედიან ან სოფლის მეურნეობას მისდევენ; საზოგადოდ, ისინი ნაკლებად მისდევენ ვაჭრობას და ამას უტოვებენ სომხებს, რომლებიც მრავლად არიან თბილისში; იქ საკმაოდ ცოტა მუსლიმია და თუმცა მეფე ერეკლემ, რომელიც კვლავ დაუბრუნდა თავისი მამათა რელიგიას, მათ მიანიჭა პრივილეგია ჰქონდეთ თავიანთი მეჩეთები.

საქართველოს ვაჭრობა შედგება დიდძალი აბრეშუმის, ღვინისა და არყისგან, რასაც რუსულ ბენჯეულში ცვლიან.

ქართველები და კავკასიის სხვა ხალხები ყიდნიან თავიანთ ქალიშვილებს და მათ აბარებენ ვაჭრებს, რომლებიც ამბობენ, რომ მშობლებს გოგონების განათლებისა და გათხოვების ხარჯისგან ათავისუფლებენ, ამასთან მათ სრულებით არ ადარდებთ იმათი შემდგომი ბედი, რომელთა სილამაზე ძლიერი მიზეზია იმისთვის, რომ უბედურები არ იყვნენ; მაგრამ არ ყიდნიან თავიანთ ვაჟებს, და აზიაში გაფანტული ყველა ქართველი

ან ჩერქეზი მონა, რომელიც მრავლად არიან აზიაში და ქმნიან ეგვიპტის მამლუქების კორპუსს იმ ბეგების სამსახურში, რომლებიც მათ ყიდულობენ, მხოლოდ თათრებისა და ლეკების ძარცვის ნაყოფია.

საქართველოში თითქმის ისევე ხარობს ვენახები, როგორც ლომბარდიაში, მისი ღერწამი ერთი ხიდან მეორეში იხლართება, ეხვევა თუთის ხეებს და ყოველ წელს ძალიან უხვ მოსავალს იძლევა; ქართველებს უყვართ სმა და ძალიან ხშირად თვრებიან, ეს ნაკლი ახასიათებთ მათ ცოლებსაც, რომლებიც მარდად ცლიან რამდენიმე დოქ ღვინოსა და არაყს, ნადიმს ჩვეულებრივ სიამოვნების ღმერთის სამადლობლით ასრულებენ.

ქართველები დიდად ზრუნავენ თავიანთ სარდაფებზე, კლდეში გამოკვეთილ, საგო-ზავით შელესილ გამოქვაბულებზე, რომლებიც მათ მარნებად ემსახურება.

ქართველი ქალები ძირითადად ლამაზები არიან; თითქმის ყველა დიდი შავი თვალებითა და სახის ნათელი ფერით გამოირჩევა; მათ არასოდეს ადანაშაულებდნენ ზედმეტ სისასტიკეში და ალბათ უცხოელების მიმართ ნაკლებმა სიმკაცრემ მათ გარკვეული უპირატესობა მოუპოვა აზიის ყველა სხვა ქალთან შედარებით იმ გადაუღებელი სირთულეების გამო, რომელსაც ზნე-ჩვეულებები ეწინააღმდეგება სხვა ქვეყნებში, სადაც მშვენიერი სქესი უხილავია. როგორც არ უნდა იყოს, ეს აზრი საერთოა ყველა მუსლიმანისთვის, რომლებიც ვაშლს¹⁷ მუდამ ქართველ ქალებს აძლევენ.

ახალგაზრდა გოგონები არც თუ ისე მორცხვები არიან და თავიანთ საყვარელ ადამიანებს სიამოვნებით აძლევენ საწინდარს, რაც მოწმობს მათ მზადყოფნაზე, მეტი არაფერი დაუთმონ.

სამეგრელო ძველი ავტორების კოლხეთია; როგორიც არ უნდა იყოს ოქროს საწმისის საიდუმლო, რომელმაც მას ოდესღაც ასე გაუთქვა სახელი, ქვემარტებაა, რომ იქ დღესაც არიან ძალიან ლამაზი ქერა ქალები; ეს მხარე მოიცავს კიდეც ორ პროვინციას, იმერეთსა და გურიას; სიკვდილმა სოლომონ ხანისამ¹⁸, რომელიც გამუდმებით ეწინააღმდეგებოდა რუსეთის იმპერატორის იარაღსა და მოლაპარაკებებს, დაასრულა ის ანტიპათია, რომელიც ამ ხალხს მისი მეფობის დროს ჰქონდა და ეკატერინე II-მ ისინი თავისი მფარველობის ქვეშ აიყვანა.¹⁹

შავი ზღვის გასწვრივ მდებარე ამ ვრცელ ქვეყანაში არის სპილენძისა და რკინის საბადოები, აგრეთვე უზარმაზარი ტყეები, სადაც ულამაზეს სამშენებლო ხეებს ნახავ; მაგრამ ამ მონადირე ხალხს უხვი ნანადირევი ურჩევნია, რის გამოც ის უგულებელყოფს ნაყოფიერი და ზომიერი ჰავის ნიადაგის ყველა უპირატესობასა და რესურსს.

მეგრელები ლამაზები არიან, მათი ქალები ქართველ ქალებს ჰგვანან; მაგრამ, ჩანს, სისულელე ხვედრია ამ ხალხისა, რომელთა საზიზღარი და აღვირახსნილი ზნე-ჩვეულებები მათ ქვეყანაში ჩასულთა სინანულს იწვევს, რადგან ვერ პოვებს მათში ქართველების ხასიათს, კეთილშობილებას და გულწრფელობას.

ოსმალეთის პორტამ დროებით დაკარგა სამეგრელოზე²⁰ თავისი გავლენა და ამაოდ ეცადა ყარსის ფაშის დაყოლიებას იმ ხარკის მოსათხოვნად, რომელსაც ადრე იღებდა; ამგვარად, თურქების დაუდევრობა ძალიან ხშირად ეწინააღმდეგება მათ მოთხოვნებს.

მეგრელებს აქვთ თავიანთი განსაკუთრებული ცრურწმენები, თუმცა ისინი ყველა თვალსაზრისით ძალიან ცუდად განათლებულები არიან; ისინი ისე უწოდებენ თავიანთ თავს ქრისტიანებს, რომ ძალიან არ წუხან თავიანთი რწმენის გამო (ფერიე სოვებეფი 1790: I, 48, 247-276).“

შენიშვნები

¹ შაჰინ გერაი ან გირეი (1745-1787) – ყირიმის უკანასკნელი ხანი, სახანოს მართავდა ორჯერ: 1777–1782 და 1782–1783 წლებში. 1783 წლის 14 აპრილს მან ხელი მოაწერა ხანის ტახტის გაუქმებას, თათარმა წარჩინებულებმა ფიცი დადეს რუსეთის ქვეშევრდომობაზე. 1783 წლის 8 (19) აპრილს ეკატერინე II-მ გამოაქვეყნა მანიფესტი, რომელშიც მან განაცხადა, რომ ყირიმის სახანო რუსეთის იმპერიაში შედის.

² აბდულჰამიდ I (1725-1789) – ოსმალეთის იმპერიის 27-ე სულთანი.

³ იასის სამშვიდობო ხელშეკრულების ძალით რუსეთს გადაეცა მთელი ჩრდილო

შავიზღვისპირეთი, ყირიმის ჩათვლით და გააძლიერა მისი პოლიტიკური პოზიციები კავკასიასა და ბალკანეთში. რუსეთს გადაეცა მიწები მდ. სამხრეთ ბუგსა და დნესტრს შორის, რითაც დადგინდა საზღვარი. კავკასიაში საზღვარი აღდგა მდ. ყუბანზე. თურქეთმა უარი განაცხადა საქართველოს მიმართ პრეტენზიაზე და ვალდებულება აიღო, რომ მის წინააღმდეგ მტრულ ქმედებებს არ განახორციელებდა.

- 4 ალი მურად ხანი (1720-1785) – ირანის შაჰი ზენდების დინასტიიდან 1781-1785 წლებში, ქერიმ ხანის ძმისშვილი.
- 5 იგულისხმება ფათჰ-ალი, ყუბის ხანი 1758-1789 წლებში. 1775 წლის მარტში მან დერბენდის გასაღები გაუგზავნა რუსეთის იმპერატორს ეკატერინე II-ს (1762-1796) და რუსეთის მფარველობაში მიღება სთხოვა.
- 6 1508-1523 და 1529-1534 წლებში ბაღდადი იყო სეფიანთა დინასტიის სახელმწიფოს პროვინციის ცენტრი, 1623-1638 წლებში კი სეფიანთა კონტროლის ქვეშ იყო. 1623-1639 წლების თურქეთ-სპარსეთის მორიგი ომის შედეგად 1638 წელს ის საბოლოოდ შეუერთდა ოსმალეთის იმპერიას, რომელიც მის შემადგენლობაში იყო 1917 წლამდე.
- 7 იგულისხმება აბდულჰამიდ I.
- 8 სიმულაკრუმი (ლათ. Simulacrum) – ნიშანი, რომელსაც სინამდვილეში არ აქვს ნიშანდებულო ობიექტი.
- 9 გრაფი დე ფერიე სოვებეფი რუსეთ-ოსმალეთის 1787-1791 წლების ომის დასაწყისს გულისხმობს, რომლის დროსაც ის კონსტანტინოპოლში იმყოფებოდა.
- 10 ცნობა იმის შესახებ, რომ ნადირ-შაჰის მმართველობის დროს ქართველებს მთელ აზიაში ჰქონდათ მოხვეჭილი საუკეთესო მებრძოლების სახელი, ლიონის ეპარქიის მღვდლის, ანდრე დე კლოსტრის თხზულებაშიც არის აღნიშნული (ანდრე დე კლოსტრი 1743: 292).
- 11 გრაფი დე ფერიე-სოვებეფი ერეკლე II-ს გამაჰმადიანების გამო უზუსტობას უშვებს. ამ საკითხზე „ნარკვევებში“ შემდეგი წერია: „მრავალწლიანმა გამოცდილებამ დიდ დამპყრობელი [ნადირ-შაჰი] დაარწმუნა, რომ ქართლ-კახეთში ხანგრძლივი ბატონობის შენარჩუნება შაჰის მორჩილი ქრისტიანი მმართველის მეშვეობით უფრო ხელსაყრელი იყო, ვიდრე გამაჰმადიანებული ქართველი ხანებით, რომლებიც საზოგადოების ფართო ფენებში ნაკლები ნდობით სარგებლობდნენ“ (დუმბაძე 1973ა: 601).
- 12 იგულისხმება ალექსანდრე ბაქარის ძე (1724/1728-1791) – ვახტანგ VI-ს შვილისშვილი, ქართლის სამეფო ტახტის პრეტენდენტი, რომელიც რუსეთში დაიბადა, იქვე მიიღო განათლება, ატარებდა გრუზინსკის გვარს და იყო გვარდიის ოფიცერი. სიკვდილის წინ მამამ მას ფიცი დაადებინა, რომ ქართლის მეფის ტახტს დაიკავებდა. იგი ვერ ურიგდებოდა ქართლში თეიმურაზ II-ის, შემდეგ ერეკლე II-ის მეფობას. 1766 წელს მას სამშობლოში გამგზავრების ნება დართეს, მაგრამ საქართველოში მხარდაჭერა ვერ პოვა. 1767 წელს იგი შირაზში, ქერიმ ხანთან, ჩავიდა დახმარების სათხოვნელად, საბოლოოდ ტახტის პრეტენდენტი ბატონიშვილი სმოლენსკში დაასახლეს, სადაც გარდაიცვალა (ქორთუა 1989: 140-143); (ტარსაიძე 1972: 103); (დუმბაძე 1973ბ: 635); (ჯავახიშვილი 2013: 161-164).
- 13 გრაფი დე ფერიე სოვებეფი უზუსტობას უშვებს, რადგან ერეკლე II-ს არ ჰყოლია ვაჟი, სახელად დავითი ან დაუდ ხანი. დავითი (1767-1819) იყო გიორგი XII-ის უფროსი ვაჟი, ქართლ-კახეთის სამეფოს გამგებელი 1800-1801, 1800 წლიდან გენერალ-ლეიტენანტი, მწერალი და მეცნიერი.
- 14 გრაფი დე ფერიე სოვებეფი ფრანგ და ფრანკოფონ ავტორთა უმრავლესობა, საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალიურ მართლმადიდებელ ეკლესიას ბერძნულს უწოდებს.
- 15 კაპუცინი – კათოლიკური მონაზვნური ორდენის (ფრანცისკელთა ორდენის განშტოების) წევრი, რომელიც ატარებს ანაფორაზე მიკერებულ კაპიუშონს.
- 16 მსგავსი ცნობა გვხვდება ჟან-ბატისტ ტავერნიესა და ჟოზეფ პიტონ დე ტურნეფორის თხზულებებში. ტავერნიე წერს: „საქართველოსა და სამეგრელოში გოგონები მონასტრებში ცოდნას იძენენ. ის, ვინც გარკვეულ წარმატებას აღწევს, სამუდამოდ იქვე რჩება ან წარჩინებულის სამსახურში დგება, ისინი იღებენ აღსარებას, ნათლავენ ბავშვებს, ატარებენ ქორწინებას და ეკლესიის სხვა მსგავს ფუნქციებს, ეს ჩვეულება ამ ქვეყნების გარდა მსოფლიოში არსად არ არის მიღებული (ტავერნიე 1713: 453-454). ტურნეფორი წერს: „ქალები მონასტერში ხდებიან მორჩილნი, შემდეგ მხევალნი, ხოლო ბოლოს უფლება აქვთ შეასრულონ წინამძღვრის ისეთი ფუნქციები, როგორიცაა ნათლობა და ზიარება, მირონცხება“ (ტურნეფორი 1717: II, 135); (მგალობლიშვილი 1988: 70).

- ¹⁷ განხეთქილების ვაშლი – იგულისხმება მითური ოქროს ვაშლი ზედნარწერით „უმშვენიერეს“.
- ¹⁸ სოლომონ I (1735-1784) – იმერეთის მეფე 1752-1784 წლებში.
- ¹⁹ გრაფი დე ფერიე სოვებეფი უზუსტობას უშვებს, რადგან სოლომონ I-მა 1783 წელს სცადა გეორგიევსკის ტრაქტატის მსგავსი ხელშეკრულებით შეკვროდა რუსეთს (ჩხატარაიშვილი 1973: 666). რუსეთის იმპერატორმა ალექსანდრე I-მა 1810 წელს იმერეთის სამეფო გააუქმა და იქ თავისი მმართველობა დაამყარა.
- ²⁰ გრაფი დე ფერიე სოვებეფის აღმოსავლეთის ქვეყნებში მოგზაურობის დროს, 1758-1788 წლებში ოდიშის მთავარი იყო კაცია II დადიანი.

დამოწმებანი

- დუმბაძე 1973ა:** მ. დუმბაძე. ქართლ-კახეთის განთავისუფლება ირანის ბატონობისაგან, თავი მეცამეტე, საქართველო XVI საუკუნის დასაწყისიდან XIX საუკუნის 30-იან წლებამდე, საქართველოს ისტორიის ნახკვევები, ტ., IV, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი.
- დუმბაძე 1973ბ:** მ. დუმბაძე. ქართლ-კახეთის საგარეო და საშინაო მდგომარეობა XVI ს. 60-იან წლებში, თავი მეცამეტე, საქართველო XVI საუკუნის დასაწყისიდან XIX საუკუნის 30-იან წლებამდე, საქართველოს ისტორიის ნახკვევები, ტ., IV, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი.
- დუმბაძე 1973გ:** მ. დუმბაძე. პოლიტიკურ წინააღმდეგობათა სახიფათო კვანძი, თავი მეოთხმეტე, ქართული სამეფოები დაქვეითების გზაზე, საქართველოს ისტორიის ნახკვევები, ტ., IV, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი.
- ელო-ბელიე 2007:** Hellot-Bellier, Florence. *France – Iran, quatre cents ans de dialogue*, Avec le concours de L'UMR 7528 “Mondes iranien et indien”, Studia Iranica, Cahier 34, Association pour l'avancement des études iraniennes. Paris: Peeters Press.
- კლოსტრი 1742:** André de Claustre. *Histoire de Thamas Kouli-Kan, Roi de Perse*. Paris: Chez Briasson.
- მგალობლიშვილი 1988:** გუხნეფოხი, ჟოზეფ პიტონ დე. მოგზაურობა აღმოსავლეთის ქვეყნებში, თარგმანი ფრანგულიდან, გამოკვლევა და კომენტარები მზია მგალობლიშვილისა, გამომცემლობა „მეცნიერება“. თბილისი.
- მგალობლიშვილი, სანიკიძე 2018:** ჟან შახდენის მოგზაურობა სპახსეთსა და აღმოსავლეთის ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ), ფრანგულიდან თარგმნეს, შესავალი წერილი და კომენტარები დაურთეს მზია მგალობლიშვილმა და გიორგი სანიკიძემ. მეორე, შევსებული და გადამუშავებული გამოცემა. თბილისი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
- პეისონელი 1754:** Charles de Peyssonel. *Essai sur les troubles actuels de Perse, et de Géorgie*, par M. de Peyssonel. Paris: chez Desaint & Saillant.
- პეისონელი 1787:** Peyssonel, Charles de, *Traité sur le commerce de la mer Noir*, par M. de Peyssonel, ancien Consul-Général de France à Smirne. Paris: chez Cuchet.
- ტავერნიე 1713:** Tavernier, Jean-Baptiste, *Les Six Voyages De Monsieur Jean Baptiste Tavernier, Ecuyer Baron D'aubonne, En Turquie, En Perse, Et Aux Indes, Pendant L'espace De Quarante Ans & Par Toutes Les Routes Que L'on Peut Tenir: Accompagnez D'observations Particulieres Sur La Qualite*. Paris: Pierre Ribou.
- ტარსაიძე 1972:** Н. Г. Тарсаидзе, *Исторические этюды*, Издательство Тбилисского университета, Тбилиси.
- ტურნეფორი 1717:** Tournefort, Joseph Pitton de. *Relation d'un voyage du Levant: fait par ordre du Roi: contenant l'histoire ancienne & moderne de plusieurs isles de l'Archipel, de Constantinople, des Côtes de la Mer Noire, de l'Armenie, de la Georgie, des frontières de Perse et de l'Asie Mineure*. I-II. Amsterdam: Aux dépense de La Compagnie.
- ფერიე სოვებეფი 1790:** Ferrières Sauvebeuf, Louis-François de. *Mémoires historiques, politiques et géographiques des voyages du comte de Ferrières Sauvebeuf, faits en Turquie, en Perse et en Arabie, depuis 1782, jusqu'en 1789*. I, Paris: Chez Buisson.
- ქორთუა 1989:** Н. М. Кортуа. *Русско-грузинские взаимоотношения во второй половине XVIII века*. Тбилиси: Издательство Тбилисского университета.

მარდენი 1711: *Chardin Jean, Voyages de monsieur le chevalier Chardin, en Perse, et autres lieux de l'Orient: enrichi d'un grand nombre de belles figures en taille-douce, représentant les antiquitéz et les choses remarquables du païs.* Amsterdam: chez Jean Louis de Lorme.

ჩხატარაიშვილი 1973: ქ. ჩხატარაიშვილი. დასავლეთ საქართველო XVIII საუკუნის 70-80-იან წლებში, თავი მეცამეტე, საქართველო XVI საუკუნის დასაწყისიდან XIX საუკუნის 30-იან წლებამდე, საქართველოს ისტორიის ნახკვევები, ტ., IV, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი.

ჯავახიშვილი 2013: ნ. ჯავახიშვილი. „1765 წლის შეთქმულების მონაწილეთა იდენტიფიკაციისთვის“, საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ., VII, თბილისი.

MISSION OF COUNT LOUIS-FRANCOIS DE FERRIÈRES SAUVEBEUF TO THE EASTERN COUNTRIES IN 1782-1789 AND HIS REPORTS ABOUT GEORGIA

Irine Natchkebia

Ilia state university

G. Tsereteli Institute of Oriental Studies

irnat@hotmail.com

In the 17th-18th centuries, extensive reports about Georgia were published in Paris and Amsterdam, which are associated with the works of French travelers: Jean-Baptiste Tavernier (Paris, 1677), Jean Chardin (Amsterdam, 1711), and Joseph Pitton de Tournefort (Amsterdam, 1717). In addition to them, the writings of the priest from Lyon, André de Claustre (Paris, 1742), and the French consul in Izmir, Charles de Paysonel (Paris, 1854; Paris, 1787), were published in Paris.

At the end of the 18th century, on the orders of Louis XVI and the Secretary of State for Foreign Affairs of France, Count Charles Gravier de Vergennes, in 1782, a French officer, Count Louis-François de Ferrières Sauvebeuf, went to the Ottoman Empire and Iran. The purpose of his secret mission was to obtain information about these states, the situation in the region and the favorable conditions for French trade in the Persian Gulf.

After several years of traveling in Eastern countries, Count de Ferrières Sauvebeuf returned to France on May 5, 1789, and he published the impressions of his travels in two volumes in January 1790. They contain information about political events in the region, as well as data on religion, population, customs, agriculture, trade, etc. of the countries visited by him. He arrived in Iran during the reign of Ali Morad Khan (1781-1785), the Shah of the Zend dynasty, in May 1784 and stayed there until the fall of 1785, in order to create an idea about Russia's interests in the Caspian Sea and Georgia.

The French diplomat's reports about Georgia are given in chapters XX and XXI of the first volume of his works. We will single out the following issues from them: 1. Erekle II's rule after signing the Treaty of Georgievsk; 2. Description of Tbilisi; 3. Characterization of Georgians and Mingrelians. Unlike other travelers, he does not write anything about his movements during the journey. Therefore, it is likely that he got some information about Georgia from the writings of Tavernier and Tournefort, while he received information about Erekle II, Tbilisi, Solomon I, and Samegrelo during his stay in Iran and the Ottoman Empire, since there is no information about his trip to Georgia in his biography.

This work by Count Louis-François de Ferrières Sauvebeuf was immediately translated into Dutch and English, and in 1794 an abridged Swedish edition appeared in Stockholm.